

Державне управління: удосконалення та розвиток № 12, 2012

УДК 351.82:332.12

А. В. Антонов,
к. е. н.,

докторант Академії муніципального управління (м. Київ)

РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті досліджено тенденції розвитку рекреаційної сфери в системі реалізації державної політики сталого соціально-економічного розвитку сільських територій; сформульовано пропозиції, що сприяють розвитку туристичного бізнесу; запропонована модель переходу регіону до сталого розвитку.

In article tendencies of development of the recreational sphere in system of realization of a state policy of sustainable social and economic development of rural territories are investigated; the offers promoting development of travel business are formulated; the model of transition of the region to a sustainable development is offered.

ВСТУП. В останні роки зростає популярність туризму в сільській місцевості, що є наслідком зростаючої урбанізації. Поняття сільського туризму відповідає інтересам сільського розвитку і полягає у використанні ресурсів для задоволення існуючих економічних, соціальних і естетичних потреб не порушуючи при цьому місцевих культурних екологічних основ і різноманітності.

Проблеми створення механізмів розвитку рекреаційної сфери в системі реалізації державної політики сталого соціально-економічного розвитку сільських територій є предметом постійних дискусій вітчизняних вчених. значний внесок у вирішення окремих аспектів управління розвитком сільських територій внесли Г.П. Андреева, М.П. Бутка, О.А. Воробйова, Ю.Ю. Гурбик, О.Ю. Гуслякова, В.М. Дмитренко, П.В. Захарченко, О.В. Кафарський, Г.М. Медяник, О.Г. Розметова. Н.В. Яцук та ін.

Разом з тим, незважаючи на важливість і цінність проведених досліджень, малоопрацьованими залишаються системні підходи до визначення чіткої концепції створення механізмів державного управління розвитком сільських територій України на основі формування та використання їх рекреаційного потенціалу.

Постановка завдання. Дослідити тенденції розвитку рекреаційної сфери в системі реалізації державної політики сталого соціально-економічного розвитку сільських територій та визначити шляхи виходу на траєкторію сталого розвитку.

Результати. Сільський туризм перебуває в гармонії з місцевим населенням, навколишнім середовищем і культурою і таким чином, завжди служить їх розвитку. Сільський туризм дає безліч позитивних ефектів: джерело зайнятості та доходів, розвиток зв'язків між різними культурами, поліпшення взаєморозуміння між людьми. Однак неконтрольоване розширення туристичної діяльності часто супроводжується і небажаними наслідками, такими як: порушення природного навколишнього середовища; життєвих умов населення та місцевих звичаїв, що викликані зростанням транспортного навантаження; надмірною експлуатацією природних ресурсів і небажаною поведінкою туристів [5, с. 109]. У результаті туризм сам деконструє природні, історичні та культурні основи свого існування. Швидкий розвиток туризму обумовлено його здатністю швидко включатися в існуючі місцеві взаємозв'язки.

На рис. 1 представлена модель інтегрованого сільського туризму.

Аналізуючи стан рекреаційної діяльності, необхідно відзначити одну важливу відмінність сучасної індустрії туризму від територіальної рекреаційної системи (ТРС) радянських років. Якщо раніше ТРС була елементом планового господарства і служила для «задоволення рекреаційних потреб населення», то сучасна система туристичного бізнесу, включаючи ті ж будинки відпочинку, санаторії та турбази, має в якості головної зовсім іншу мету - отримання прибутку.

Рис. 1. Модель інтегрованого сільського туризму

Представники численних туристичних фірм не просто «задовольняють рекреаційні потреби» населення, але й активно їх створюють. Розвивається ринок послуг, виникають нові проблеми, яких раніше не було, - наприклад, проблема попиту і пропозиції та проблема конкуренції. Саме поняття «турист» для цієї нової системи втрачає свій рекреаційний сенс, оскільки представники туристичного бізнесу зацікавлені у туристах, так як будь-який з них є потенційним споживачем послуг, незалежно від цілей своєї подорожі. Таким чином, на зміну поняття «рекреант» приходять поняття «клієнт».

Нами сформульовано ряд пропозицій, що сприяють розвитку туристичного бізнесу:

1. Слід розробити науково-практичну концепцію розвитку туристичного бізнесу області і залучити для цієї роботи широке коло фахівців.
2. При розробці стратегії туристичного бізнесу необхідно залучити до спільної роботи природоохоронні та освітні структури (працівників комітету з охорони природи, музеїв, навчальних закладів), керівників районів, відомих господарських діячів області.
3. Необхідно налагодити постійну рекламу туристичної діяльності, яка повинна включати:
 - систематичні публікації про стан рекреаційних ресурсів області по можливості в українських і зарубіжних виданнях;
 - випуск власного рекламного проспекту;
 - участь у туристичних ярмарках і виставках
4. Види відпочинку та туризму необхідно диверсифікувати, наприклад, таким чином:
 - Агротуризм;
 - Сімейний відпочинок;
 - Відпочинок для невеликих груп (робітників колективів тощо);
 - Дитячі екологічні експедиції;
 - Дитячі спортивні загони;
 - Екологічний туризм,

- Мисливський, водний, кінний туризм і т.п.

6. Різновиди запропонованих послуг повинні задовольняти самим різноманітним уподобанням, а їх вартість – варіюватися від мінімальної до максимальної.

Наприклад, приїжджим можна запропонувати:

а) путівки з оплатою повного обслуговування – проживання, харчування, лікування;

б) тільки проживання (в тому числі і в приватних будинках), забезпечивши при цьому можливість покупки продуктів та їх приготування;

в) різні послуги за окрему плату (прокат човнів, водних велосипедів, риболовецьких снастей, ігор та ін.).

У другій половині 1990-х років ХХ сторіччя в спеціальній і популярній літературі зустрічається все більше публікацій, які можна узагальнено назвати «назад до села».

Тут спостерігається тенденція, що свідчить, що в економічно розвинених країнах в останні роки імміграція в село чисельно перевищує еміграцію з неї. І це відноситься не тільки до великих поселень в сільській місцевості, де така тенденція проявлялася ще в 1980-і роки, але і до дрібних (з числом жителів менше 500 осіб), про які ще недавно писали, що їм загрожує обезлюднення.

Імміграція в село з міст найчастіше викликана життєвими обставинами і зумовлена, насамперед, тим, що там порівняно з містом дешевше проживання, чистіше повітря, спокійніше прожиття, ближче до природи і взагалі більш здоровий спосіб життя. До того ж слід додати доступність для сільських жителів найближчих міст як місця прикладання праці, отримання необхідних послуг (медицина, освіта, заклади культури тощо), що в сукупності з перевагами села дозволяє вести більш комфортний спосіб життя. Найчастіше переселяються з міст у сільську місцевість не тільки багаті, але й представники середнього класу. Зазвичай вони селяться в урбанізованих ареалах сільської місцевості і ведуть властивий їм спосіб життя, який не можна віднести ні до міської, ні до сільської культури і який визначається їх матеріальним і духовним багатством.

Так як дачники виїжджають в село в основному в літній час, то найбільш цінними стають місця зі сприятливими умовами для літніх рекреаційних занять, в першу чергу для відпочинку на воді (купання, риболовлі, катання на човнах і яхтах) і прогулянок в лісі. Сухий ліс, піщаний пляж, великі акваторії і чистота повітря і води – головні рекреаційні цінності для городянина, заради яких він готовий долати навіть значні відстані.

Освоєння вимираючих сіл дачниками – активний спосіб зберегти багато вмираючі сільські населені пункти України. Можливо, саме рекреаційне освоєння (зазвичай поєднується із сільськогосподарською діяльністю на присадибних ділянках) врятує багато сіл від зникнення. Це має не лише соціально-економічне значення, але й моральний аспект.

Фахівці розглядають ренесанс села як варіант локалізації в сільській місцевості загального процесу глобалізації, вважають його відносно новою соціальною ситуацією, що складається в розвинутих інформаційних суспільства. У зв'язку з цим, слід виділити нову форму сільських поселенців – «неосельчан», які можуть стати і стають (поряд з іншими соціальними групами сільського населення) активними учасниками відродження села.

Два зустрічних процеси – природний спад сільського населення, з одного боку, і освоєння городянами сіл – з іншого, цілком очевидно, в значній мірі визначають майбутню картину сільського розселення в Україні [3, с. 88]. Дослідження, проведені в українських областях, допомагають з'ясувати причини посилення територіальних контрастів в виживаності сіл. З'ясувалося, що роль географічних чинників проявляється двояко: віддаленість від столичних міст, транспортних вузлів та комунікацій, а також від привабливих природних і культурно-історичних місць впливають як на депопуляцію сіл, так і на їх освоєння городянами

На регіональному рівні вирішальну роль відіграє положення сільського населеного пункту щодо столичних та інших великих міст. Воно впливає як на виживання села, так і на освоєння її городянами [1, с. 27]. Міста зазвичай оточені самими життєздатними селами, оскільки останні тісно пов'язані з ними трудовими та іншими зв'язками, граючи як правило роль «спалень» для працюючих у місті селян. Вплив міста при цьому обмежується дальністю маятникових щодобових міграцій – до 50-70 км навколо великих міст. Зовсім по іншому формує місто навколо себе простір «другого жителя». Вплив міста виявляється значно ширше – воно тягнеться до кількох сотень кілометрів. При цьому спостерігається помітна територіальна впорядкованість. На перший погляд літнє розселення городян має випадковий характер, так як вони самі обирають відповідні місця для своїх других осель. Однак, як з'ясувалося, розселення саме «неорганізованих» городян вельми впорядковано в просторовому відношенні. Більш того, цей порядок настільки стійкий, що простежується не тільки навколо великих міст центральної України, але і навколо міст менш економічно розвинених регіонів [7, с. 266].

Чим більше місто, тим ширше сфера його впливу. Україна як гігантське вогнище формування попиту на друге житла і на земельні ділянки має найобширніші сфери впливу. У міру віддалення від міста активність городян і попит на землю знижуються. Ця загальна тенденція створює симетричну кругову картину розміщення «другого жителя», а також цін на земельні ділянки за принципом, чим далі, тим менше. В залежності від відстані формуються як би кільцеві функціональні зони, в яких по-різному співвідносяться попит і пропозиція, тобто депопуляційні процеси і активність городян у освоєнні сільській місцевості. На рис. 2 можна виділити чотири основні кільцеві зони сільського розселення.

Перша кільцева зона – «поріг» міста поширюється на 10-15 км від нього і характеризується життєстійкістю сіл. Тут не високий відсоток «другого жителя» – менше 15% від усіх господарств у селі.

Друга кільцева зона – віддалена від міста на відстань від 10-15 км до 40-50 км. Це пояс самого високого попиту на друге житло городян (дачне будівництво). Цей пояс найвищих цін на землю, оскільки тут зручна транспортна доступність поєднується з досить сприятливими економічними умовами.

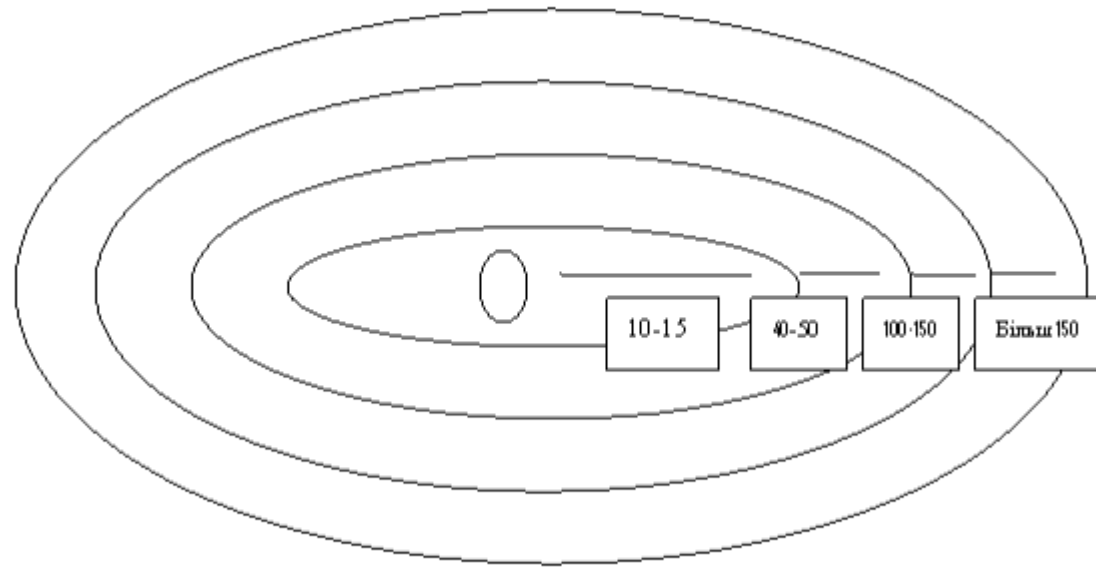

Рис. 2. Кільцеві зони сільського розселення

Третя кільцева зона охоплює території в радіусі до 100-150 км. Ця зона відносно рівноважного попиту і пропозиції. На такому віддаленні, особливо в стороні від транспортних магістралей, у багатьох місцях йде активний процес деградації сіл. Але для дачних поїздок це цілком прийнятна відстань і тому вивільнювані будинки швидко продаються столичним жителям.

Четверта зона за межами 100-150 км розглядається як зона згасаючого впливу міста. В основному це «далека глибинка» з високою часткою вимираючих сіл і занепадом господарств. Попит значно нижче пропозиції. Тут в першу чергу згасають ті невеликі пункти, які знаходяться в просторовій ізоляції від інших більш великих поселень. Чим більше їх ізольованість, тим швидше йде процес деградації сіл.

Найбільш депресивними територіями виявляються прикордонні області України. Тут навіть стоять біля доріг села приречені на зникнення. Через кілька років ці населені пункти можуть припинити своє існування. Тут позначається віддаленість від столичних міст, від райцентру і від місця праці. Однак у деяких глибинних місцях, що володіють високою привабливістю природного середовища, виникають локальні вогнища значного освоєння сіл городянами. Вони досить виділяються на тлі навколишньої депресивної території.

Отже, можна сказати, що доля сіл, де йдуть процеси депопуляції, складається по розбіжним траєкторіях: одні з них зникають, інші зберігаються, якщо в них оселяються городяни хоча б на літній період.

Пропонується модель переходу регіону до сталого розвитку (рис. 3). Модель відображає в собі комплекс соціальних, екологічних та економічних заходів, спрямованих на поетапний перехід досліджуваного регіону до сталого розвитку.

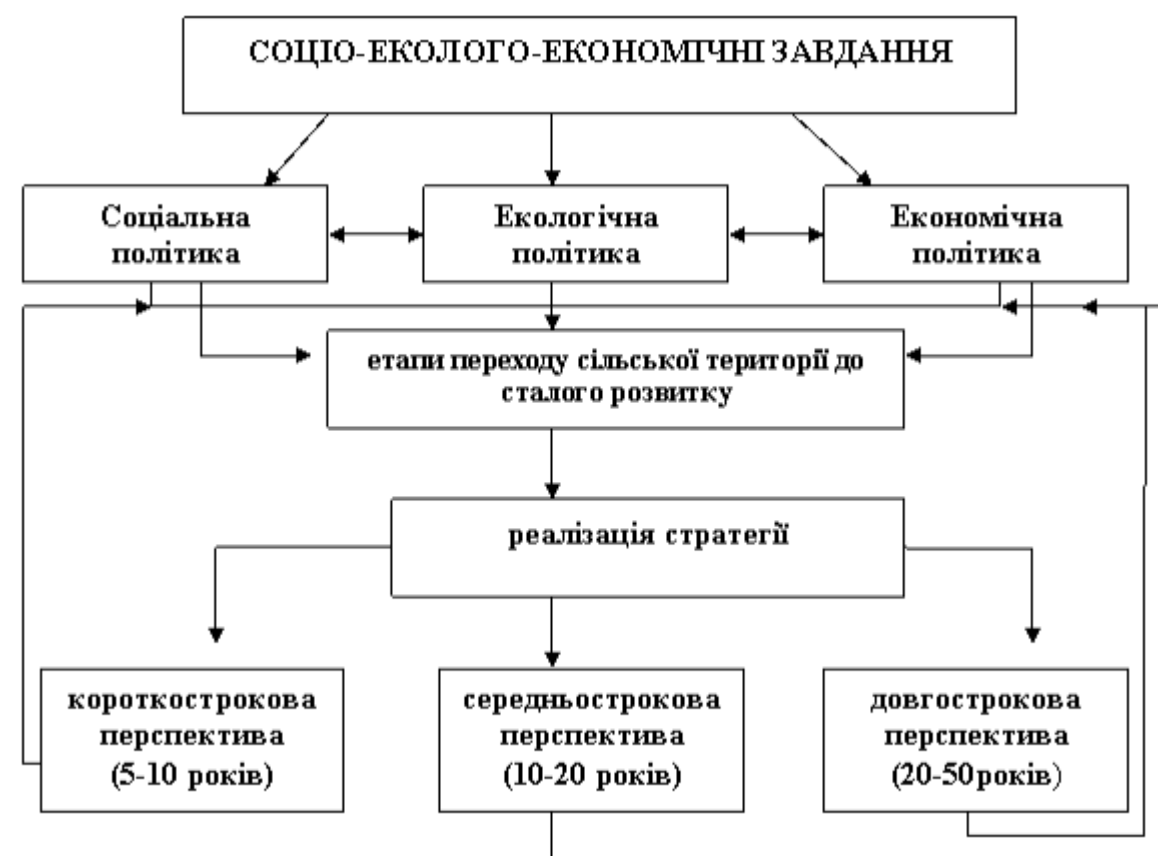

Рис. 3. Модель переходу сільської території до сталого розвитку

Соціальна політика включає в себе [3, с. 89]:

- 1) усунення різкої диференціації населення за рівнем доходів і багатства;

- 2) поліпшення пенсійного забезпечення, підвищення заробітної плати вчителям, соціальної допомоги тощо;
 - 3) підвищення рівня послуг галузями соціальної сфери;
 - 4) субсидування для соціально вразливих категорій громадян;
 - 5) реалізація системи мінімальних державних соціальних стандартів і гарантій;
 - 6) зміна соціальної структури населення в бік формування «середнього» класу шляхом переходу значної частини сімей з категорії малозабезпечених в категорію населення із середніми доходами;
 - 7) забезпечення громадської безпеки, боротьба зі злочинністю і корупцією;
 - 8) підвищення рівня роботи закладів культури, забезпечення більш широкої доступності послуг установ культури для дітей та молоді;
 - 9) формування вітчизняного туристичного ринку;
 - 10) розвиток інженерного облаштування села;
 - 11) створення нових робочих місць на основі розвитку малих підприємств і сфери послуг;
 - 12) відродження традиційних ремесел і промислів;
 - 13) екологізація освіти та виховання населення, тобто перехід до неперервної екологічної освіти;
 - 14) розвиток фундаментальної та прикладної науки й забезпечення її бюджетним фінансуванням;
 - 15) створення системи стимулів на державному і регіональному рівнях для підвищення престижності наукової праці;
 - 16) реформування і реструктуризація науково-технічної та інноваційної сфери;
 - 17) формування інноваційного ринку та створення національного інформаційного фонду інноваційних проектів;
 - 18) перехід від кількісного до якісного зростання рівня життя населення.
- Екологічна політика включає в себе [1, с. 27]:
- 1) вдосконалення природоохоронного законодавства, системи екологічних обмежень і регламентації режимів природокористування;
 - 2) вдосконалення економічних механізмів природокористування та охорони навколишнього середовища, в т. ч. системи платежів за природні ресурси (рис. 4);
 - 3) ліцензування видів діяльності, що впливають на екологічну ситуацію в регіоні;
 - 4) державна підтримка реконструкції діючих прав при переході на маловідходні та ресурсозберігаючі технології;
 - 5) проведення широкого комплексу науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, спрямованих на оздоровлення середовища проживання людини та забезпечення екологічної безпеки;
 - 6) забезпечення проведення екологічної експертизи, екологічної сертифікації, екологічного страхування та екологічного аудиту при реалізації програм і проектів господарської діяльності;
 - 7) розвиток ринку екологічних послуг, екологічно чистої продукції, технологій, устаткування;
 - 8) запровадження митних заборон на експорт-імпорт неекологічних товарів, що спрямоване на збільшення конкурентоспроможності екологічних продуктів і на виведення з конкурентного середовища неекологічних товарів;
 - 9) організація системи моніторингу за станом природних ресурсів;
 - 10) більш широке застосування системи лімітування (квотування) використання природних ресурсів, викидів і скидів шкідливих речовин і розміщення відходів;
 - 11) забезпечення відтворення відновлюваних природних ресурсів і екоавтономних використань невідновних, а також послідовна заміна невідновних ресурсів відновлюваними;
 - 12) відмову від введення в господарське використання незайманих природних систем, які сприяють стабілізації біосферних процесів;
 - 13) виявлення потенційних екологічних загроз та аналіз можливостей їх запобігання;
 - 14) створення еколого-інноваційних програм.

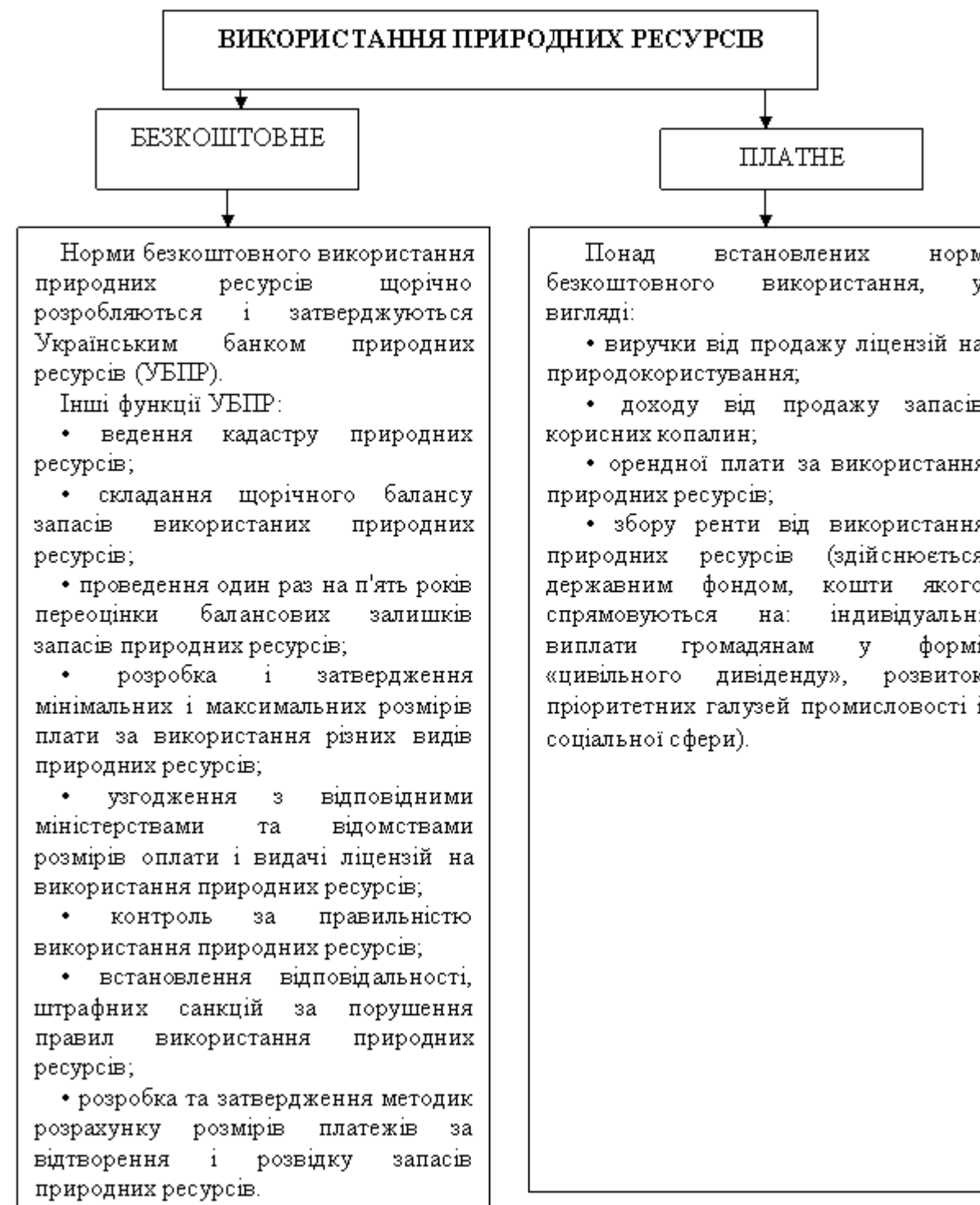

Рис. 4. Напрями вдосконалення економічних механізмів природокористування та охорони навколишнього середовища

Система лімітування (квотування) включає ліміти використання природних ресурсів та ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин навколо, а також ліміти розміщення відходів. Ліміти (квоти) – це зафіксовані на певний період часу допустимі обсяги вилучення (видобутку) природних ресурсів, а також обсяги викидів і скидів забруднюючих речовин і розміщення відходів [2, с. 47]. Ліміти повинні встановлюватися на основі науково-обґрунтованих норм і вимог, тобто на безпечному з екологічної точки зору рівні, і з урахуванням сформованої економічної ситуації. Розподіл квот (лімітів) між споживачами в рамках загального ліміту повинне проводитися на конкурсній основі.

Для того щоб забезпечити відновлення біосфери, необхідне створення системи екологічних національних квот (ЕНК). При цьому визначається така величина, як глобальна квота по скороченню навантаження на біосферу – це перевищення сумарного антропогенного навантаження всіх держав над господарською ємністю біосфери. Чим більше господарська ємність екосистем тієї чи іншої держави і менше розміри перевищення цього показника, тим менше його квоти зі скорочення навантаження. При цьому необхідно розглядати господарську ємність екосистем держави з додаванням до неї «трансграничної частки», тобто постійної частки у використанні екосистем позадержавних просторів.

Важливим моментом для розвитку системи екологічних квот могла б стати розробка критеріїв, коефіцієнтів, механізмів взаємної конверсії квот і встановлення на цій основі універсального екологічного індексу. Це дозволило б отримати об'єктивний критерій для оцінки динаміки екологічної ситуації в конкретній державі.

Економічна політика включає в себе:

1) вдосконалення амортизаційної політики, а саме:

- введення нового амортизаційного законодавства;
- подальша лібералізація амортизаційного капіталу;
- збільшення норм амортизації основних активів;
- використання прискореної амортизації;

2) вдосконалення податково-бюджетної політики, а саме:

- перехід від непрямого оподаткування до прямого природно-ресурсного;
- зміна системи плати за користування природними ресурсами в т. ч. використання рентного доходу (екологічної ренти) від експлуатації природних ресурсів;

- послідовне заміщення частини податків ресурсними платежами;
- перетворення платежів за забруднення навколишнього середовища в податок за використання асиміляційного потенціалу навколишнього середовища;
- введення податків на випуск екологічно шкідливої продукції;
- кошти від платежів за використання природних ресурсів слід акумулювати в цільових бюджетних фондах або відображати в бюджетах захищеної статтею;

- надання податкових пільг підприємствам і організаціям, які реалізують науково-технічні досягнення та інновації;
- зниження дефіциту бюджету;

3) вдосконалення інвестиційної політики, а саме:

- створення інвестиційних механізмів, що забезпечують трансформацію заощаджень в інвестиції,
- забезпечення випереджаючого зростання інвестиційної активності в порівнянні з динамікою ВВП;
- стимулювання імпорту екологічно орієнтованих інвестицій;

5) максимальне вилучення із виробництва та споживання шкідливих продуктів;

6) формування ринку прав на забруднення, тобто торгівля ліцензіями на викиди;

7) розробка методів екологізації бухгалтерського балансу підприємства;

8) стимулювання повторного використання продукції або її вторинної переробки, тобто перехід на маловідходні і безвідходні виробництва;

9) застосування ресурсозберігаючих і енергозберігаючих технологій;

10) закупівля ноу-хау;

11) ліквідацію незатребуваних ринком потужностей, що не мають перспектив зростання;

12) вдосконалення державної політики в галузі АПК, а саме:

- максимальне використання агрокліматичного потенціалу країни та регіонів,
- створення спеціальних зон з виробництва і переробки основних видів сільськогосподарської продукції та розвитку на цій основі раціональної міжрегіональної кооперації,
- впровадження високоефективних та екологічно чистих і безпечних технологій,
- розвиток кооперації (сільськогосподарської виробничої кооперації, кооперації селянських фермерських господарств (СФГ), кооперації з переробки сільськогосподарської продукції, в сфері постачання і збуту, а також кредитної та страхової кооперації),
- розвиток агропромислової інтеграції (з утворенням фінансово-промислових груп (ФПГ), концернів, агрокомбінатів, агрофірм та ін), державна підтримка виникаючих ринкових інститутів та інфраструктури АПК.

Етапи переходу до сталого розвитку включають в себе:

I. Вільний доступ до екологічної інформації, створення відповідної бази даних з використанням в цих цілях глобальних та національних комунікацій, геоінформаційних технологій (ГІС) та інших засобів інформатики

II. Розвиток екологічного законодавства; підвищення відповідальності за екологічні правопорушення, забезпечення компенсації людям, постраждалим від забруднення навколишнього середовища.

III. Створення сервотехнологій і сервотехніки, блокуючих викиди в навколишнє середовище забруднюючих речовин за допомогою системи очисних споруд.

IV. Етап екотехніки та екотехнологій, тобто заміна існуючої техніки і технологій маловідходною і в перспективі безвідходною.

V. Заміна невідновних джерел енергії відновлюваними.

VI. Екологізація свідомості і світогляду людини шляхом переходу на безперервне екологічне виховання та освіти, що має сприяти висуненню інтелектуально-духовних цінностей на пріоритетне місце по відношенню до матеріально-речовим [5, с. 112-113]. У короткостроковому періоді необхідно виконати наступні завдання:

1. Формування нормативної правової бази на регіональному рівні. При цьому держава повинна виступати гарантом забезпечення всім громадянам мінімальних соціальних стандартів, рівного соціального захисту та рівних соціальних прав, а також надавати підтримку малозабезпеченим верствам населення;
2. Широке залучення населення, особливо молоді, в реалізацію стратегії сталого розвитку на екологозабезпечуючій основі;
3. Розробка регіональних стратегій (програм), які повинні бути підкріплені набором правових і нормативних актів;
4. Організація раціонального використання територій, тобто робіт по плануванню, складанню та реалізації генеральних планів міст, інших населених пунктів;
5. Турбота про збереження місцевих соціо-природних ландшафтів;
6. Створення подвійного і незалежного один від одного моніторингу стану навколишнього середовища для визначення рівня антропогенного впливу на екосистеми.

У середньостроковому періоді необхідно орієнтуватися на:

1. Поступове створення регіональних безвідходних виробничих систем;
2. Екологізацію всієї господарської діяльності, в т. ч. розвиток високоефективних, екологічно чистих і безпечних технологій;
3. Забезпечення економічних стимулів для «розвантаження» центрів, надмірно насичених промисловістю і «брудними» виробництвами;
4. Використання системи спеціальних індикаторів (соціальних, екологічних, економічних) для відстеження результатів регіональної політики;
5. Максимальне посилення місцевої економічної бази.

У довгостроковому періоді необхідно прагнути до досягнення:

1. Прогнозування соціально-економічного розвитку регіону;
2. Формування інтенсивно-коеволюційних способів природокористування;
3. Доведення екологічних нормативів до вищих міжнародних стандартів та переходу на світові параметри (індикатори);
4. Формування «Відкритого суспільства», економічну основу якого становить ринкова економіка, його соціальні структури – елементи громадянського суспільства, а система управління будується на принципах поділу влади і правової держави.

Таким чином, розроблена нами модель переходу до сталого розвитку включає в себе соціо-еколого-економічні завдання, 6 етапів і реалізацію стратегії переходу у короткостроковому (5-10 років), середньостроковому (10-20) років і довгостроковому (20-50 років) періодах.

Висновки

Сформована ситуація настійно вимагає якнайшвидшого вирішення великомасштабних завдань, безпосередньо пов'язаних з рівнем життя, забезпеченням задоволення першочергових потреб сільського населення. Найважливішою ознакою таких перетворень має стати їх комплексний характер щодо визначення чіткої концепції створення механізмів державного управління розвитком сільських територій України на основі формування та використання їх рекреаційного потенціалу. Не прагнення до задоволення окремих потреб, а поліпшення в цілому умов життя сільського населення, комплексне задоволення соціально-побутових потреб сільчан має стати основним завданням планованих заходів.

Література

1. Воробйова О.А. Розвиток рекреаційно-туристичної сфери як соціо-еколого-економічної системи на принципах сталого розвитку / О.А. Воробйова // Екологічний вісник, 2010. – № 5, вер-жовт. – С. 26-27.
2. Гайдуцький П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 43–48.
3. Гурбик Ю.Ю. Державне регулювання рекреаційно-туристичної сфери в Україні : теоретичний аспект / Ю.Ю. Гурбик // Економіка та держава. – 2009. - № 10. – С. 87-89.
4. Карбівничий О.П. Економічний аналіз сучасного стану туристично-рекреаційного потенціалу України / О.П. Карбівничий // Інвестицій : рактика та досвід. – 2011. – № 2. – С. 64-68.
5. Коваль П.Ф. Інноваційні стратегії розвитку туристично-рекреаційної сфери України / П.Ф. Коваль, Н.О. Алешугіна, О.Г. Пархоменко, Г.П. Андрєєва // Формування інноваційної моделі розвитку національної економіки України: монографія: у 2-х ч./ за заг. д.е.н, професора І. С. Каленюк. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2009. – С. 108-121.
6. Малік М. Й. Про державне регулювання розвитку сільських територій / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 156.
7. Марінов М.М. Засади державного регулювання рекреаційної сфери / М.М. Марінов // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління» Вип. 2/2012. Державне управління та місцеве самоврядування / За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. – 2012. – С.263-271.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2012р.